

ANTIKVARISK DOKUMENTASJON

Schøtstuene

Øvregaten 50

Innhold

1 Innledning.....	2
2 Sammendrag	4
3 Vernestatus - sentrale begreper.....	5
4 Områdets historie og områdebeskrivelse	5
5 Bygningen	6
5.1 Realia	6
5.2 Bygningshistorie	7
5.3 Bygningsbeskrivelse.....	9
5.3.1 Konstruksjon.....	9
5.3.2 Fasader	17
5.3.3 Interiør/planløsning.....	19
5.3.4 Uteområde	20
6 Verneverdier og anbefalinger.....	21
7 Kilder.....	23

1 Innledning

Historisk har offentlige byggeri ofte vært påkostet og prestisjetungt, kjennetegnet ved solide og varige materialer og høy arkitektonisk kvalitet. Tidligere privateide bygninger, også disse av svært høy kvalitet, har av ulike årsaker kommet i offentlig eie. Slik har kvalitet og historie sammen ført til at Bergen kommune nå eier en rekke bygninger med høy kulturhistorisk verdi.

Bergen kommune, ved Etat for bygg og eiendom, har satt i gang et omfattende arbeid for å få oversikt over vedlikeholdsbehovet og tilstanden på de kommunale bygningene, og iverksetter tiltak med sikte på å oppnå et alminnelig vedlikeholds nivå for alle eiendommene. For de verneverdige bygningene er dette også i tråd med nasjonale målsettinger for kulturminneforvaltningen. Et godt vedlikeholds nivå sikrer bevaringsverdier og fører samtidig til reduksjon i behovet for omfattende reparasjonstiltak. Dette betyr også at originalmaterialer og bygningsdeler i større grad kan bevares, fremfor å skiftes ut, og er derfor et godt kulturminnevern.

Våren 2015 har Byantikvaren dokumentert 32 kommunale bygninger med kulturhistorisk verdi. Bygningene har ulikt formelt vern. Dette skyldes flere forhold. De dokumenterte bygningene er likevel alle definert som verneverdige bygninger av Byantikvaren og bør forvaltes som det. Bygningene er i kategoriene barnehager, kulturbygg og administrasjonsbygg. Listen dekker ikke alle de kommunalt eide bygningene i disse kategoriene. Noen bygninger og bygningskompleks er nylig istandsatt, eller er under istandsetting, og faller derfor utenfor dette kartleggingsprosjektet. I samråd med Byantikvaren, har Etat for bygg og eiendom valgt ut bygningene med verneverdi innenfor de tre kategoriene og gitt Byantikvaren i oppdrag å lage enkle kulturhistoriske rapporter for disse. Rapportene inngår i eiendomsdatabasen for kommunale bygninger og som bakgrunnsmateriale for tilstandskartlegging av disse bygningene. Den bygg- og branntekniske tilstandskartleggingen er utført av eksterne konsulenter på oppdrag, med utgangspunkt i standard for tilstandskartlegging av verneverdige og fredete bygninger, og har gått parallelt med dokumentasjonsarbeidet. Innenfor tilgjengelig kapasitet og anledning, har Byantikvaren deltatt på en rekke av tilstandskartleggingene for å kunne bistå med informasjon og konkrete kulturminnefaglige råd vedrørende anbefaling av tiltak for brannsikring og vedlikehold.

Eiendommene representerer en bygningskatt for fellesskapet og viser hele spennet mellom internasjonale ikon og mer anonyme og tidstypiske bygninger, alle uttrykk for idealer og strømninger i sin samtid. I dokumentasjonsarbeidet Byantikvaren her har gjort for et stort antall bygninger, har det ikke vært mulig med grundige analyser eller kildesøk. Bestillingen har vært enkle rapporter som kan danne et bilde av de kulturhistoriske verdiene knyttet til den enkelte

bygningen, som et «føre var» ved planlegging og gjennomføring av tiltak. De kulturhistoriske rapportene er derfor ikke uttømmende for de enkelte bygningene, men baseres på tilgjengelige digitaliserte kilder, egne arkiver, litteratur, fagkunnskap og faglige vurderinger. Det er ikke gjort fysiske arkivøk i offentlige arkiv, og heller ikke bygningsarkeologiske undersøkelser. Det må derfor tas høyde for eventuelle feilkilder. En grundigere analyse kan være nødvendig dersom det skal gjøres mer omfattende tiltak på enkeltbygninger. Gjennom arbeidet har Byantikvaren fått god kjennskap til de enkelte bygningene. Rapportene gir noen overordnede anbefalinger og råd for hvordan de kulturhistoriske verdiene best kan ivaretas i hver enkelt bygning. Uten at konkrete tiltak er planlagt, er det likevel vanskelig å gi noe annet enn mer generelle anbefalinger basert på verneverdiene som beskrives. Vi vil derfor understreke at Byantikvaren gjerne bistår med råd når konkrete tiltak skal gjennomføres, slik at man sammen kan finne gode løsninger for både bruk, drift og vern. Vi vil i denne anledning også peke på Riksantikvarens veiledere som nyttige kilder til informasjon av mer bygningsteknisk karakter. (Se <http://www.ra.no/Veiledning>).

Følgende 32 bygninger er inkludert i dette dokumentasjonsprosjektet:

Barnehager	Administrasjonsbygg	Kulturbygg
Kalfarveien barnehage	Kommunehuset i Arna	Barnas Kulturhus
Kalmargaten barnehage	Kommunehuset i Eidsvåg	Ungdommens Hus
Nordnes bydelshus-Klosteret bhg	Kommunehuset på Nesttun	Danckert Krohn seniorsenter
Rosetårnet barnehage	Neumannsgt 1	Lysverksbygget (KODE 4)
Sletten barnehage	Strømgaten 10	Rasmus Meyers samlinger (KODE 3)
Indre Arna familiebarnehage	Hagerupsgården	Gamle Norges Bank
Laksevåg barnehage	Gamle Brannstasjon	Latinskolen
Årstad Brannstasjon barnehage	Gamle Bergen Kretsfengsel	Schøtstuene
	Det gamle rådhus	Siljustøl
	Magistratbygningen	Troldhaugen
	Bergen rådhus	Landås hovedgård
	Manufakturhuset	
	Gamle Tinghus	

En god bruk hvor kulturminneverdiene legger premisser, er også et godt langsiktig vern av bygningene. På den annen side, vil også de kulturhistoriske verdiene i bygningene gi kvaliteter til den daglige bruken.

Rapportenes oppbygning er lik og basert på våre erfaringer med tidligere kulturhistoriske rapporter. Innledningsvis har de et sammendrag av rapporten, samt definisjon av sentrale fagbegreper. Dernest følger en kort områdebeskrivelse for å sette bygningene inn i en fysisk kontekst, før selve bygningen beskrives og settes i kulturhistorisk sammenheng. Rapportene avsluttes med en vurdering av verneverdier, faglige anbefalinger og kildeangivelser, samt eventuelt kartmateriale. Hvor omfattende de enkelte delene i rapportene er, vil avhenge av kildetilfang og betydning for forståelsen av den kulturhistoriske bygningen. En del fotomateriale er tatt med i rapportene som illustrasjoner. Vi har også et mer omfattende fotomateriale som vil gjøres tilgjengelig for Etat for bygg og eiendom.

Byantikvaren takker for oppdraget og ser frem til videre godt samarbeid i forvaltningen av disse bygningsskattene.

2 Sammendrag

Schøtstuene er en museal samling av tilflyttede bygninger som i 1935-38 fikk sin nåværende plassering, like ved Mariakirken. Samlingen består av originale og rekonstruerte tømmerbygninger i 1-2 etasjer og omfatter fire skjøtstuer og to ildhus (kjøkken).

Schjøtstuer/skjøtstuer er forsamlingshus som ble brukt på Bryggen i hansatiden. Skjøtstue med ildhus representerer en sammenhengende tradisjon fra middelalder og helt frem til 1840.

Bygningene er viktige for forståelsen av Bryggens bebyggelsesstruktur og hansalauget som kultur og sosial organisasjon. Som museal samling representerer de også en tidligere ideologi innen kulturminnevern hvor det historiske budskapet var det viktigste. Bygningene er ikke fredet, men både geografisk og historisk er de en integrert del av verdenskulturminnet Bryggen og bør behandles som kulturminner med særlig høy verdi. Bygningene ble reist som museum og selskapslokaler og driftes av Hanseatisk museum.

Bygningene er reist over en automatisk fredet ruin fra andre halvdel av 1200-tallet. Ruinen ble gravd frem i 1935 i forbindelse med undersøkelser av tomten før Schøtstuene ble reist på stedet.

3 Vernestatus - sentrale begreper

Verneverdig: At en bygning er verneverdig betyr at den er verdt å verne/bevaringsverdig/verdt å ta vare på fordi det har kulturhistorisk, arkitektonisk eller en annen type verdi. At bygningen er verneverdig innebærer likevel ikke at den har en juridisk vernestatus.

Vernet: Når en bygning er vernet, har den en formell, juridisk vernestatus og kan ikke uten videre rives eller endres. En vernet bygning kan enten være regulert til spesialområde bevaring/hensynssone i en kommunal reguleringsplan eller fredet etter kulturminneloven (se dette). Noen bruker vern/vernet bare om det reguleringsmessige vernet og ikke om fredning, men "vernet" er egentlig en samlebetegnelse.

Fredet: Ordene fredet og vernet brukes ofte om hverandre, men fredet brukes oftest om – og bør forbeholdes for - kulturminner som er fredet etter kulturminnevernets egen særlov, kulturminneloven. Ordet brukes slik i dette dokumentasjonsprosjektet. Kulturminner kan være automatisk fredet i kraft av sin alder ("fornminner" fra før 1537, stående bygninger fra før 1650 samt sunkne skip og samiske kulturminner som er eldre enn 100 år). Yngre kulturminner kan vedtaksfredes av Riksantikvaren. Dette krever en høringsprosess og et vedtak. Hvis et kulturminne av nasjonal verdi er truet, kan Riksantikvaren eller fylkeskommunen gå til midlertidig fredning mens fredningssaken utarbeides.

SEFRAK: SEFRAK er et nasjonalt bygningsregister. Registeret skulle inneholde alle bygninger i Norge bygd før 1900. Mange steder er bygningene også evaluert med tanke på verneverdi. Registeret ble hovedsakelig utarbeidet mellom 1970- og 1990-tallet, men det ble aldri komplett, og noen steder pågår fremdeles registreringer. Navnet SEFRAK er en forkortelse for Sekretariatet for registrering av faste kulturminner i Norge, som er det organet som startet arbeidet med registreringen.

4 Områdets historie og områdebeskrivelse

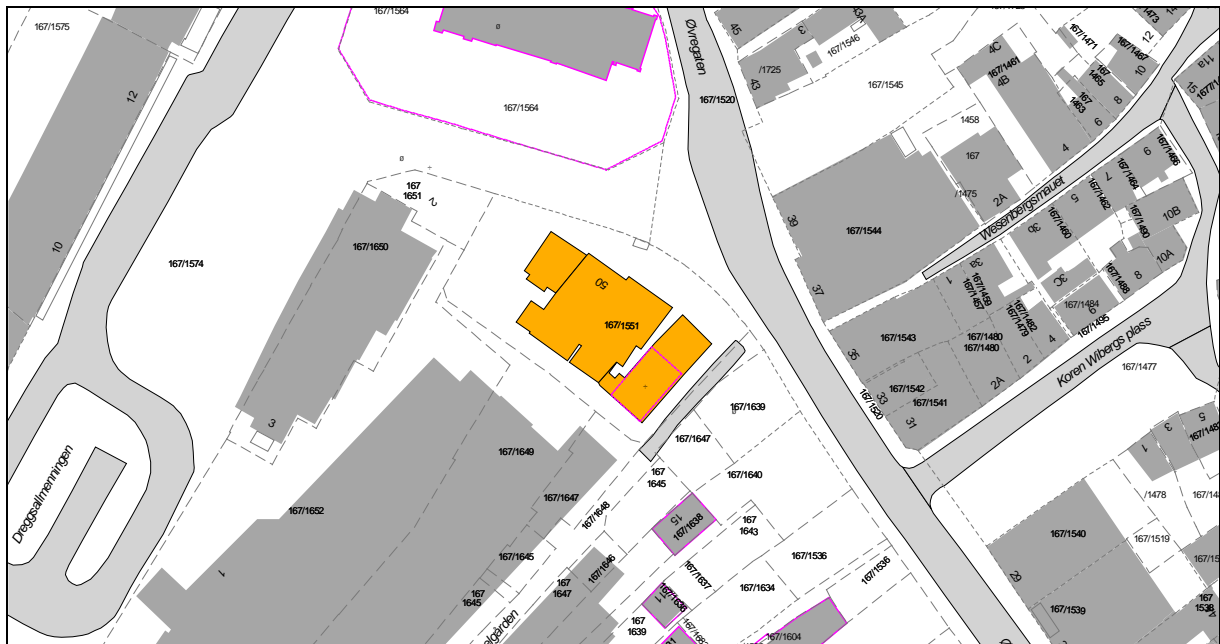
Schøtstuene er oppført bak Bryggen, like ved Mariakirken og Øvregaten. Tomten ligger i et av byens eldste områder, og lå i middelalderen mellom kirkegården til Peterskirken i sør og kirkegården til Mariakirken i nordøst. Øvregaten fortsatte nordover til Sandbrogaten og kongsgården på Holmen, dagens Bergenhus festning.

5 Bygningen

5.1 Realia

Figur 1: Skråfoto med Schøtstueanlegget avmerket med gul sirkel (Foto: Bergen kommune/BlomWEB Viewer).

Figur 2: Kart med Schøtstueanlegget avmerket i gult (Kilde: Bergen kommune 2015).

Byggeår:	1938 (1707)
Adresse:	Øvregaten 50
Gnr./Bnr.:	167/1551
Bygningsnr.:	13915024, 139863747, 139863739
Plan-ID:	KPA planID 60910000, ikrafttrådt: 24.04.2013 ReguleringsplanID: 16040000, ikrafttrådt 11.12.2006 KDP Sentrum planID 15780000, ikrafttrådt: 10.12.2001
SEFRAK-ID:	-
Askeladden-ID:	(middelalderruin i kjeller under Dramshusen, id.95058-1)
Vernestatus:	Automatisk fredet ruin. Øvrige bygninger er integrert del av verdensarvstedet Bryggen og bør behandles som særlig viktige kulturminner. KPA: hensynssone Bevaring kulturmiljø jfr. retningslinje § 27.3.5 Båndlagt etter lov om kulturminner jfr. bestemmelsene § 27.4.3 RP: Regulert til spesialområde bevaring/hensynssone, verneverdig/behandles som fredet

5.2 Bygningshistorie

Bryggen i Bergen brant under den store bybrannen i 1702. Både bryggegårdene og skjøtstuene ble bygget opp igjen umiddelbart, skjøtstuene i forlengelsen av sin tilhørende gård. Den fredede bryggebebyggelsen stammer fra denne gjenoppbyggingen på tidlig 1700-tall og er bevart på sin opprinnelige plass. De fleste skjøtstuene er imidlertid borte.

Schøtstueanlegget ble etablert på sin nåværende plass på 1930-tallet, dels som gjenreiste 1700-tallsbygninger og dels som nybygg etter gamle forbilder. Plassering av bygningene på tomten og deres innbyrdes forhold er konstruert. Bygningene er omsluttet av en høy, pusset gråsteinsmur med teglpanner og adkomst gjennom en treportal.

Figur 3: Her er museumsanlegget fotografert ikke lenge etter etableringen i 1938. Bare uteområdet er noe endret i ettertid (Foto: Billedsamlingen, UiB).

Schøtstueanlegget ble oppført som museum og bevertningssted 1935-38 og består av fire såkalte skjøtstuer og to ildhus. De to sydligste, Dramshusen og Bredsgården, er flyttet hit og gjenreist sammen med sine tilhørende ildhus. Den store stuen i midten, Jacobsfjordens og Bellgårdens felles stue, er en rekonstruksjon som viser hvordan en skjøtstue kan ha sett ut før den store bybrannen i 1702, som også tok med seg bryggebebyggelsen. Svensgårdens stue ble oppført i 1938 som en kopi av den originale bygning som i dag huser Bryggens Tracteursted, og bygget slik man antok at originalen hadde sett ut da den ble oppført i 1708. Det var kulturhistorikeren Christian Koren Wiberg (1870-1945) som tok initiativ til å få etablert museumssamlingen, og byggherre var Hanseatisk museum. Arkitekt for gjenoppføringen var Leif Rustad.

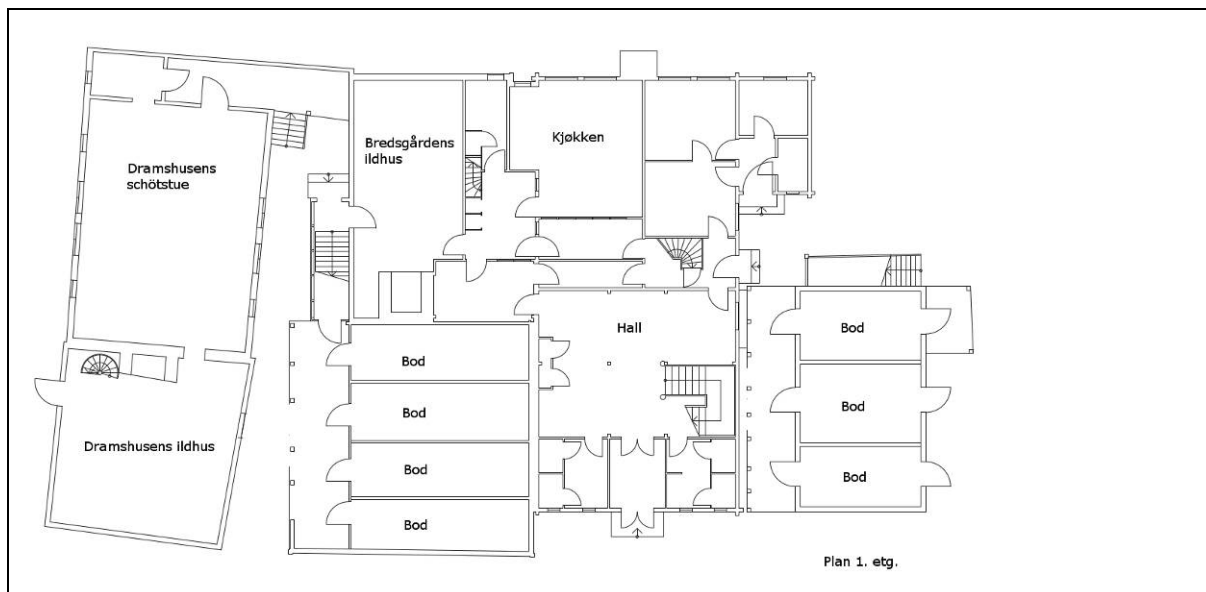
Skjøtstuer og ildhus er bygningstyper som historisk har blitt brukt til bespisning/opphold og matlagning. Som regel var de tømrede, toetasjes bygninger med boder i nederste etasje og forsamlingsrom oppe. Dette var de eneste bygningene på Bryggen hvor det var tillatt å gjøre opp ild. Navnet er trolig avledet av norrønt *skytningstofa*; stue for sammenskuddsgilde for flere husholdninger. Mens byens folk avvirket fellessystemet med skjøtstuer på 14-1500-tallet, beholdt tyskerne på Bryggen ordningen fra middelalderen og helt frem til ca. 1840. Skjøtstuer var i jevnlig bruk frem til denne tiden. Så mistet de helt sin betydning, og man begynte å rive dem ned.

Skjøtstue og ildhus hørte sammen og var to av flere bygningstyper/-funksjoner som inngikk i en *gård* på Bryggen. En bryggegård besto av en lang rekke av bygninger på hver side av en passasje fra bryggen og opp til Øvregaten. I en gård holdt flere selvstendige firma/handelsstuer til. Hver handelsstue hadde en forvalter, en nestkommanderende *gesell* og flere drenger, og i hansatiden var dette menn fra Tyskland. Her arbeidet, spiste og bodde de, i et rent mannssamfunn. Én handelsstue utgjorde én husholdning. Helt bakerst i gårdrekkene lå skjøtstue og ildhus i forlengelsen av den tilhørende gård, med en kålhage øverst mot Øvregaten. Husene ble plassert slik på grunn av brannfaren. I ildhuset ble maten til alle husholdningene i samme gård tilberedt, det kunne være om lag fem husholdninger. Skjøtstuene var forsamlingsrom med felles bespisning for gårdsfolkene. Som regel var de tømrede, toetasjes bygninger med boder i nederste etasje. Stuene ble også brukt til rettslokaler, fest og undervisning. Bygningene hadde en viktig plass i hanseatenes liv og er viktige for forståelsen av Bryggens bebyggelsesstruktur og hansalauget som kultur og sosial organisasjon.

5.3 Bygningsbeskrivelse

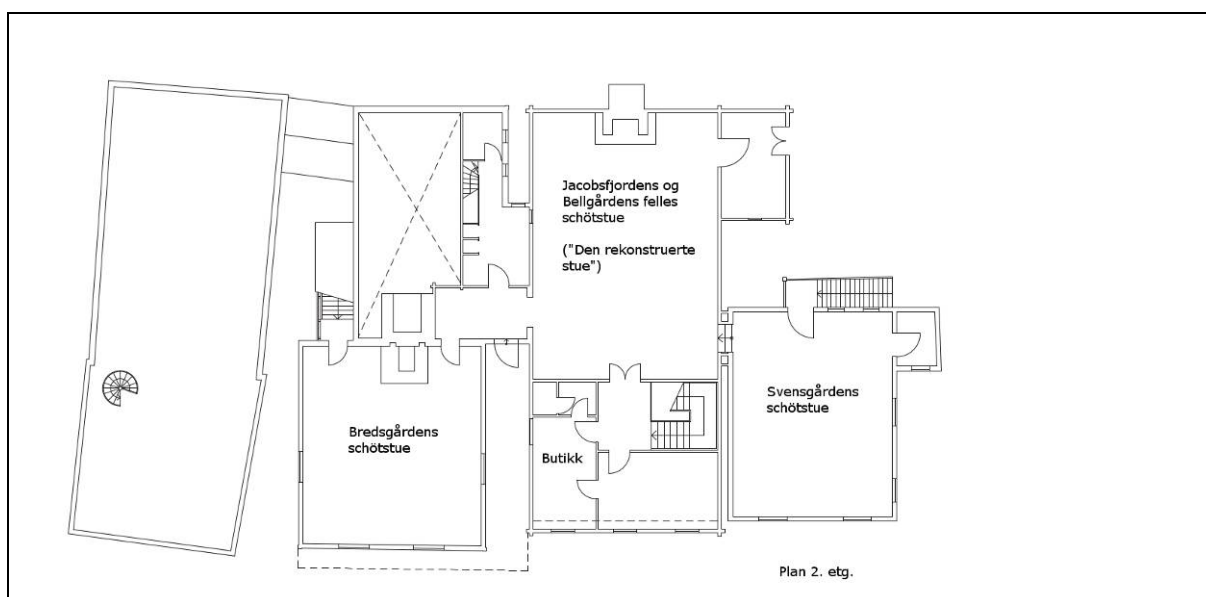
5.3.1 Konstruksjon

Anlegget er satt sammen av fire bygninger i ulik høyde og etasjeantall, og utvendig er det ikke gjort større endringer siden oppføringen på 1930-tallet. Bygningene ligger sammenstilt med langsiden mot hverandre, og er forbundet med mellombygg og ulike innvendige forbindelser enten i første eller andre etasje. Dramshusen ligger litt mer fristilt med vinkel skrått på de andre husene, og her må en ut via en sval for adkomst.

Figur 4: Tilrettelagt plantegning av anlegget, 1. etasje.

Hele anlegget er oppført i lafteverk på murer av naturstein og mørtel. Dramshusens skjøtstue og ildhus, samt Bredsgårdens ildhus, er i én etasje. De øvrige bygningene er i to etasjer. Noen av husene har en utkraget andre etasje. Under Jakobsfjordens stue ligger en murt kjeller med fyringsrom, og det er nedgang til ruinen fra Dramshusen. Bærende takkonstruksjon er sperretak, og i ildhusene er takstolene åpne. Takene er tekket med gamle, ufalsede teglpanner, og i ildhusene er det tekket på åpen lekt uten taktro, slik at en innenfra ser direkte opp i pannene.

Figur 5: Tilrettelagt plantegning av anlegget, 2. etasje.

Dramshusens stue + ildhus

Figur 6: Dramshusens schøtstue. Bord og benker langs tømmerveggene, som nylig er malt røde (Foto: Byantikvaren 2015).

Dramshuset var en dobbeltgård og nærmeste nabo til Finnegården. Skjøtstue og ildhus lå øverst i den sørlige delen av gården. Da nedrivningen av de indre bryggegårdene startet opp i 1899, ble Dramshusens stue og ildhus oppmålt, demontert og lagret (Jan Lohne, 1996). Både stue og ildhus er 1700-tallsbygninger som er **gjenreist** på sin nåværende plass mellom 1935-38, og disse to bygningene utgjør det mest autentiske anlegget i Schøtstuene. I både stue og ildhus er vesentlige elementer av de originale bygningsdelene over grunnen bevart og benyttet ved rekonstruksjonen. Bygningene er oppført i lafteverk i én etasje med sperretak. Det er skiferheller på gulv i begge rommene.

Skjøtstuen har rødmalte laftevegger innvendig, og er avgrenset med synlig bjelkelag med plankegulv mot loft. På gulvet er det skiferheller. Rommet har store, smårutete vindu med fire rammer og midtstilt losholt, de antas å være kopier av 1700-tallsvinduer produsert på 1930-tallet, kanskje erstattet på 1940-tallet. Døromrammingene er flate i toppen og har tettstilte rifler. Over inngangsdøren er det restaurert et felt med rankedekor, gjennomført ved Riksantikvaren i 2012.

Figur 7: Dramshusens ildhus. Her er teglsteinen lagt på uten undertak, slik at en ser direkte opp i taksteinen. Hele Dramshusen er i én etasje, men skjøtstuen er delt av med gulv mot loftet (Foto: Byantikvaren 2015).

I rommet innenfor ligger ildhuset med ildsted inn mot skjøtstuen. Ildhuset har laftede vegger og skifergulv, og rommet er åpent helt til tak, hvor teglstein er lagt på åpen lekt.

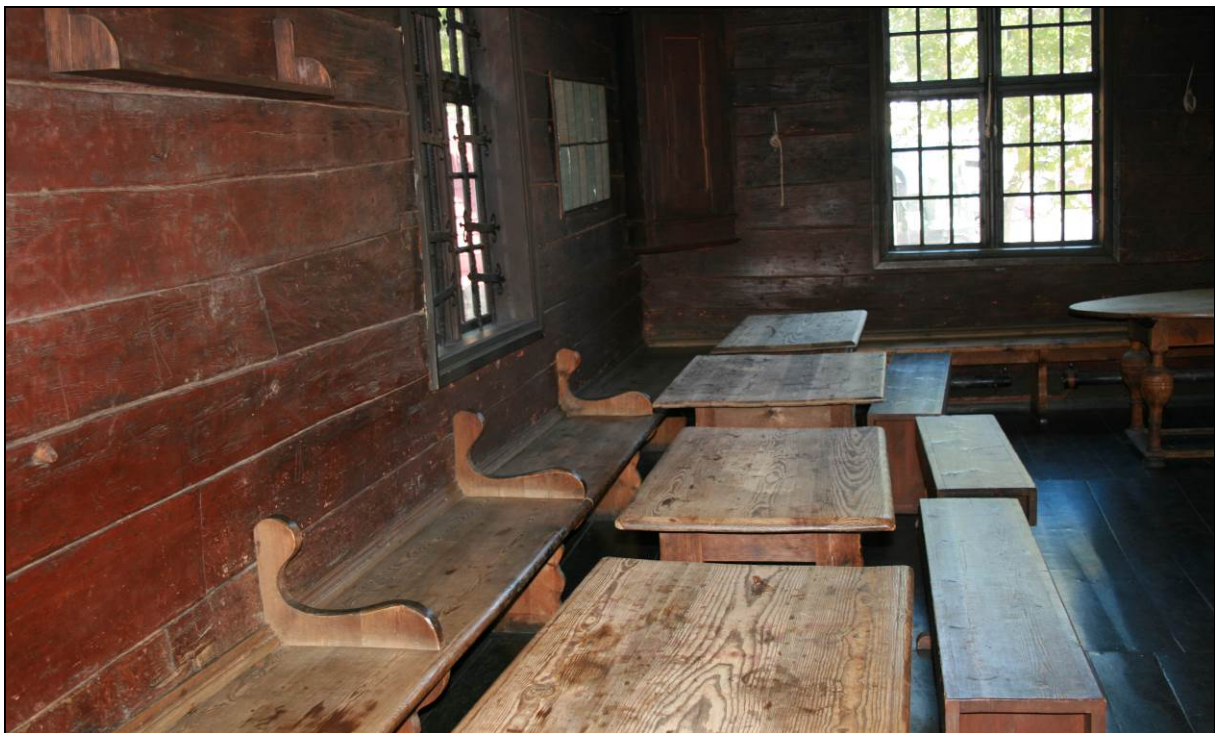
Dramshusens stue og ildhus er interessante også fordi man her kan studere en funksjonell sammenheng mellom skjøtstue og det tilstøtende ildhus. En bileggerovn satt i veggen mellom husene og ble fyrte fra gruen i ildhuset. Én felles skorstein munnet ut innenfor taket i ildhuset. Slik kunne man kontrollere gnistene forholdsvis lett. Det ble ansett som farlig med utvendige skorsteiner fordi gnistene ville fyke med vinden utover bebyggelsen og kunne sette fyr på byen («Borg og By», Robert Kloster, Bergen 1952). I den tilstøtende stuen var selve bileggerovnen montert, uten egen dør for vedinnkast eller eget avtrekk. Bileggerovner var lenge vanlig på kysten fra Jæren til Nord-Norge.

I ildhuset ligger også trappen ned til «ruinkjelleren», en automatisk fredet ruin fra andre halvdel av 1200-tallet. Ruinen ble gravd frem i 1935 i forbindelse med undersøkelser av tomten før Schøtstuene ble reist på stedet. Ruinen kan være restene etter en tidlig steinkjeller, men det er nærliggende å tro at bygget, med påkostede detaljer som klebersteinsportal og vindusåpninger med kleberinnfatning, har hatt en viktigere funksjon. Steinbygget har ligget i utkanten av Mariakirkegården, og kan ha vært en del av kirken, kanskje som en prestebolig. Med tanke på at både portal og vinduer er vendt sørover mot middelalderens Peterskirke, er det heller ikke usannsynlig at bygningen kan ha hatt en funksjon i forbindelse med denne kirken. Ruinen er i dag overdekket av et tak av armert betong. Ruinen ble stående tilnærmet urørt frem til 2012, da

ble den tilstandsvurdert av Byantikvaren på oppdrag fra Riksantikvaren. Dette medførte at det ble iverksatt konservering og sikring av ruinen, et arbeid som ble ferdig i 2014.

Bredsgårdens stue + ildhus

Skjøtstuen er en **gjenreist** bygning og består av dels 1700-talls, dels kopierte bygningsdeler. Stuen ligger i andre etasje. Tømmerveggene skal være autentiske fra 1700-tallet. Bygningen hadde alt vært lagret i mange år da den i 1917 ble gitt til Bergen kommune. Denne stuen ble fullstendig ombygget i 1761, altså i Det Norske Kontors tid, men skal være lite endret etter det.

Figur 8: Veggene i Bredsgårdens skjøtstue skal være autentiske fra 1700-tallet (Foto: Hanseatisk museum).

På den tiden bodde de ansatte rundt i byen, og skjøtstuene hadde dermed ikke samme betydning som tidligere. Folkene som enda bodde på klevene måtte ha et sted å varme seg om vinteren, men de kunne spise hos sjefen. Etter hvert samlet man disse folkene i noen få skjøtstuer, mens de andre fungerte mest som selskapslokaler, som man forsøkte å spare utgifter på. I Bredsgårdens skjøtstue er gulvet av tre og ikke av steinfliser. Ølkleven er forsvunnet, vinduene har fått tresprosser, og hele stuen er enkelt utstyrt. Denne og andre skjøtstuer var i jevnlig bruk rundt 1840. Så mistet de helt sin betydning, og man begynte å rive dem ned.

Figur 9: En av bodene under Bredsgårdens schøtstue (Foto: Byantikvaren 2015).

Første etasje består av fire enkle boder innenfor labankdører og en sval.

Bredsgårdens ildhus ligger vegg i vegg og er i én etasje med åpne takstoler. Takstein er lagt på åpen lekt, og på gulvet ligger det skiferheller. Selve bygningen er en rekonstruksjon, men den store «kappen» er den originale fra Bredsgården. Gjennom denne kappen fyrte man opp bileggerovnen i skjøtstuen bakenfor. Røyken ble ledet ut i spaltene øverst i kappen og ut gjennom taket. På gulvet er det et steinsatt felt hvor man gjorde opp langild. Over henger grytene i skjæringer, som er festet til den kraftige midtbjelken som man kalte krøkebom. Røyken slapp ut gjennom to glassløse glugger oppe på veggen og gjennom taket, som altså var uten taktro. Ildhuset rommer en samling av fast inventar og løse gjenstander som ble brukt her, blant annet kjøkkenbenk med avdelte rom for hver av stuene i gården. Heller ikke i denne bygningen er det ved etableringen skilt vesentlig mellom original og kopi.

Figur 10: Bredsgårdens ildhus rommer en samling gjenstander som ble brukt i et ildhus. Grytene ble hengt i skjæringer over langild (Foto: Byantikvaren 2015).

Jakobsfjordens og Bellgårdens felles stue/den rekonstruerte stue/»peisestuen»)

Dette er den største av bygningene. Denne stuen er bygget 1935-38 som en relativt fri **rekonstruksjon** av hvordan man antok at skjøtstuen kunne ha sett ut før 1702-brannen, med frilagte tømmervegger utvendig og kraftige dimensjoner på tømmeret. Selv stuen ligger i andre etasje. Hovedinngangen til hele anlegget ligger i første etasje, hvor man først kommer inn i en stor hall med frittstående stolper støttet av selvvokste knær og tømmervegger dekorert med rankemalerier i museal ånd på 1930-tallet - fritt etter slike dekorasjoner som er avdekket i andre påkostede rom på Bryggen.

Figur 11: Jacobfjordens og Bellgårdens felles skjøtstue/Den rekonstruerte stue. Rommet viser hvordan man antok at en skjøtstue kan ha sett ut før 1700-tallet. Rommet har åpne takstoler med lysglugger øverst, og det er ikke vindu i selve veggene. Midt i rommet ser vi en kannestol, et slags langt bord med en innelukket kasse under bordplaten. Her oppbevarte man blant annet drikkekar og bøker. Bordet hadde en allsidig funksjon og ble brukt for oppbevaring og som buffé, alter, kateter og straffebukk (Tryggve Fett, Prosjekt Bryggen/Skattkammeret). (Foto: Hanseatisk Museum).

Andre etasje krager litt ut. Her ligger skjøtstuen/«peisestuen» med tømmervegger og åpen takstol med lysglugger øverst. Rommet har ikke vindu i veggene, og viser situasjonen i skjøtstuene før det ble vanlig med vindu. Det er bord og benker langs veggene. Rommet inneholder også kannestol og en stor peis, hvor en merkestein fra 1542 er murt inn i peiskappen. I et annet rom er det innredet til butikk. Bygningen rommer i tillegg driftsrom som et stort kjøkken og møterom. Mellom denne bygningen og Bredsgårdens schøtstue ble det i 2007 installert heis, men rommene er ikke lagt til rette for universell tilgjengelighet. Samme år ble det gjort en del ombyggingsarbeider her, som ombygging av driftsrom, fornying av teknisk anlegg og utomhusarbeider med noe tilrettelegging for funksjonshemmede.

Svensgårdens stue

Dette er en kopi av den originale Svensgårdens schøtstue slik den ble gjenreist og innredet etter 1702-brannen. Den skiller seg ganske mye fra den eldre, rekonstruerte stuen. Taket er flatt med loft over, og på to vegger er det blyvinduer som gir godt lys. Gulvet er belagt med sandsteinsfliser fra Tyskland, såkalte bremer-heller. Selve stuen ligger i andre etasje, med

innvendige vegger kledd med panel. Inventaret er nytt, men det er laget etter inventarfortegnelser fra 1702. Ved siden av ovnen er det små åpninger med skyveplate. Gjennom disse kunne man se ned i ildhuset som lå i første etasje bak skjøtstuen. Ildhuset er ikke gjenoppført. Første etasje består av laftede boder som ligger innenfor en sval.

Figur 12: Svensgårdens Schøtstue er en kopi og viser situasjonen i denne stuen etter gjenreisningen av bryggebebyggelsen i forbindelse med 1702-brannen. Det er delt av mot loft, og veggene har store blyvindu. (Foto: Hanseatisk museum).

Også den originale Svensgårdens skjøtstue er bevart og står fremdeles på sin opprinnelige plass. Den inngår i Bryggen-bebyggelsen og er fredet, og er i dag en del av Bryggen Tracteursted.

5.3.2 Fasader

Bygningene er rektangulære bygningskropper med saltak eller valmet tak. Noen av bygningene er utkraget i andre etasje eller har utenpåliggende skur, overbygde trapper o.l. Takene er tekket med rød, gammel tegl, enkeltkrummet uten fals, og takflatene har et levende, autentisk uttrykk. Ytterveggene er kledd med uprofilert og enkelfalset vestlandspanel på tre av bygningene, men «den rekonstruerte stue» står med tømmerveggene frilagt for å illustrere en skjøtstue fra tiden før 1700-tallet. Det er også kraftigere dimensjoner på tømmeret i denne bygningen, som har

vinduer med blyprosper. Vinduene i de andre husene er også smårutete, noen er av tre og noen med blyprosper. Vinduene er kopier av eldre vindustyper, men trolig produsert på 1930-tallet, muligens erstattet i 1944 etter eksplosjonsulykken på Vågen. Det er smidd beslag etter historiske forbilder. Mange av vinduene er også utstyrt med lemmer, noe som var vanlig på 1700-tallet. Kledningen er malt i engelskrødt, vinduer og dører er holdt i mørk grønt eller hvitt.

Figur 13: Hele anlegget sett fra Øvregaten (Foto: Byantikvaren 2015).

Figur 14: Barokkvinduene i Dramshusen er ikke opprinnelige fra 1700 tallet, men kopier av en historisk vindustype og laget på 1930- eller 40-tallet (Foto: Byantikvaren 2015).

5.3.3 Interiør/planløsning

Figur 15: Blant mange nyproduserte detaljer fra museet ble reist på 1930-tallet, er håndtak og beslag i smijern til dører og vindu. De ble kopiert med forbilde i historiske typer (Foto: Byantikvaren 2015).

Bygningene rommer en verdifull gjenstandssamling, i tillegg til mer eller mindre veggfast interiør. Som for selve bygningene, varierer det mellom originale gjenstander og bygningsdetaljer, noe 1700-/1800-talls, noe kopier fra 1930-tallet. Dette gjelder dører, vindu, smijernsarbeid og interiør. Det er ikke skilt tydelig mellom originalt og rekonstruert, men i dag tillegges i alle fall alt fra 1930-tallet og tidligere antikvarisk verdi.

Figur 16: I Dramshusens stue har Riksantikvaren nylig restaurert et felt over døren med opprinnelig rankedekor (Foto: Byantikvaren 2015).

5.3.4 Uteområde

Området er belagt med skiferheller og gjerdet inn av en høy gråsteinsmur med teglpanner og treportal inn mot museumsområdet.

6 Verneverdier og anbefalinger

Skjøtstuene med ildhus representerer en sammenhengende tradisjon fra middelalder og helt frem til 1840. Typologisk er dette middelalderbygninger. Anlegget har antikvarisk verdi som enkeltbygninger, som konstruert friluftsmuseum fra 1930-tallet, og miljøverdi som en naturlig del av verdenskulturminnet Bryggen.

Sjøtstueanlegget representerer ved sitt utvalg, sin plassering og forvaltning av historiske bygninger et foreldet kulturminneperspektiv som i seg selv er bevaringsverdig. Som utstillingsform kan anlegget plasseres i bås med skandinaviske friluftsmuseer, slik de oppsto på slutten av 1800-tallet. Schøtstuene viser hvordan samfunnet på 1930-tallet valgte ut og forvaltet kulturminner for bevaring for ettertiden. Å flytte objekter for å vise dem frem i idylliserte, konstruerte idealsituasjoner var den gangen vanlig. Bygninger ble kjøpt opp, demontert og gjenreist et annet sted som bygnings-/friluftsmuseum, gjerne i en romantisert og pyntet form som styrket budskapet. Forholdet mellom kopi og original var ikke alltid så nøye. I dag ville vi ikke gjøre det slik, men anlegget fra 1930-tallet har verdi som representant for denne typen bygningsmuseum og en tidligere vernetankegang hvor det historiske budskapet var hovedmålsettingen. I denne sammenhengen vurderes derfor anlegget som svært autentisk/»ekte».

Bygningene formidler samfunnshistoriske forhold fra hansatiden og har i kraft av dette sosialhistorisk egenverdi. Videre har de byggeskikkverdi og håndverkshistorisk verdi som eksempler på byggeskikk og teknikk innenfor denne bygningstypen. Som enkeltobjekter har de gjenreiste bygningene likevel høyere verdi og sårbarhet for inngrep enn «nybyggene» fra 1930-tallet

Også kopiene fra 1930-tallet nærmer seg imidlertid 100 år, og har etterhvert en viss aldersverdi. Alle bygningene er lite endret etter 1930-tallet og har bevart mye av originale detaljer.

Videre er anlegget viktig for forståelsen av verdenskulturminnet Bryggen og hansalauget som sosial institusjon. Bygningene representerer en felleskultur og bebyggelsesstruktur fra middelalderen til 1840 som i dag er borte. De kompletterer og har miljøverdi for verdenskulturminnet.

Anbefalinger

Bygningene bør bevares med konstruksjoner, fasader, interiør, material og detaljering. Bygningene er sårbar for endringer i konstruksjon, fasader og interiør, både med hensyn til uttrykk og originale bygningsdeler. Alle tiltak bør vurderes nøye opp mot verneverdi og autentisitet. Originale bygningsdeler, som for eksempel takstein, tømmervegger og

veggmalerier er viktige elementer, og må holdes ved like og bevares så langt det er mulig. Listen er ikke uttømmende. Ødelagte bygningsdeler bør erstattes av tilsvarende deler med hensyn til material og utførelse. Museet inneholder også en rekke historiske gjenstander av høy verdi.

I utgangspunktet tillegges hele anlegget høy verneverdi. Det vil likevel være slik at hus og bygningsdeler fra 1700-tallet er mer sårbare for endringer enn de fra 1930-tallet.

Selve bygningene er ikke fredet, men både geografisk og historisk er de en integrert del av verdenskulturminnet Bryggen. Dette innebærer at det ikke formelt skal søkes om dispensasjon fra kulturminneloven ved tiltak eller vedlikehold. Bygningene bør likevel behandles med premiss om at de har særlig høy kulturminneverdi.

Ruinen i kjelleren er automatisk fredet etter § 4 i Kulturminneloven. Tiltak som er egnet til å skade, ødelegge, forandre, tildekke, skjule eller på annen måte utilbørlig skjemme automatisk fredete kulturminner, er forbudt etter den samme lovens § 3. Dersom tiltak på ruiner helt eller delvis kan anses for å kunne bli rammet av forbudet i § 3, slik som tilføyelse av bygningselementer eller inngrep i kulturlag ved ruinen, skal tiltakshaver i følge lovens § 8 søke Riksantikvaren om dispensasjon fra bestemmelsene i denne paragrafen.

Bygningen ligger innenfor fredet bygrunn- Middelalderbyen Bergen (Id.:89049)¹:

Jfr. Kommuneplanens bestemmelse pkt. 27.4.3 Båndlegging etter lov om kulturminner, er det meldeplikt til Riksantikvaren, jamfør Kulturminneloven. Innenfor fredet bygrunn kreves det særskilt tillatelse fra riksantikvaren for følgende tiltak:

- Inngrep i bakken (for eksempel graving eller treplanting)
- Tiltak som kan endre grunnvannsnivået
- Tiltak som kan virke skjemmende på middelalderbygg eller automatisk fredete kulturminner
- Endringer i den middelalderske gatestruktur eller sperring av siktlinjer mot sjøen

¹ *Askeladden*, Riksantikvarens kulturminnedatabase.

7 Kilder

- Tilstandsrapport ved A4 Arkitekter (Jan Lohne) (1996)
- Bergen Byleksikon
- Museum Vest, hjemmeside
- Prosjekt Bryggens hjemmesider Bergen kommune, braArkiv.
- Riksantikvarens kulturminnedatabase Askeladden: <https://askeladden.ra.no>
- Universitetet i Bergen, Billedsamlingen: <https://marcus.app.uib.no>
- SEFRAK
- Bygdebøker, byleksikon
- Historiske kart
- Byantikvarens Kulturminnegrunnlag
- Digitale ressurser, Bergen byleksikon,
- Billedsamlingen UIB, skråfoto, historiske flyfoto,
- Byarkivet, Statsarkivet
- Kommunedelplan for kulturminner 2010-2015. Stavanger kommune 2011.

BERGEN KOMMUNE

